

METAPHORICAL INSERTION IN THE COMPARATIVE STRUCTURE OF RADU GYR'S DETENTION POETRY

Lavinia-Ileana Geambe, Assist. Prof., PhD, University of Pitești

Abstract: As a newer chapter of the Romanian literature, the poetry of communist political detention has a special status and aspect, despite the "atypical" conditions in which it was born and transmitted; it also contains genuine poetic and imagistic triumphs, the metaphor enjoying supremacy.

Not being a local analogy, metaphor adds to broad stylistic constructions, along with other tropes and expressive style that strengthen or motivate it, giving rise to the phenomenon of linked up tropes.

This stylistic phenomenon is very common in Radu Gyr's poetry of detention which, as shown in the work "Aspects of metaphor in the poetry of detention" (2007), surpasses the other detention creations in terms of aesthetic value and sensitivity of the verse.

Starting from these premises, the paper aims to analyse the way in which the metaphorical utterance inserts into the comparative structure of Radu Gyr's poetry of detention, thus increasing the expressiveness of the verse.

Keywords: metaphorical insertion, comparative structure, poetry of detention

Ceea ce numim, odată cu căderea comunismului, după 1989, „literatura închisorilor comuniste”, reprezintă un segment amplu al literaturii române contemporane, cuprinzând pe de o parte lirica, adică acele versuri create chiar în detenție sau în lagărele pentru anticomuniști de către cei care au devenit „poetți după gratii” (acesta fiind și numele a cinci volume colective de astfel de versuri) și, pe de altă parte, memorialistica detenției politice, mulți care au supraviețuit Gulagului românesc având puterea să aștearnă pe hârtie mărturii crâncene, care ne îngrozesc.

Așa cum am afirmat și în lucrarea noastră *Ipostaze ale metaforei în lirica detenției* (2007: 3-4), considerăm că poezia reprezintă creația „originară” a închisorilor, fiindcă a fost creată chiar acolo, în reclusiune, pe când proza s-a scris ulterior, retrospectiv, cel mai adesea cu o fatală „detașare”. De aceea, așa cum arată Răzvan Codrescu, se poate spune că poezia păstrează într-un chip mai autentic intensitatea trăirilor care au generat-o, „are astăzi o mare forță mărturisitoare și a avut ieri o uriașă funcție «salvatoare» și «purificatoare». Nu este o exagerare să se spună că poezia aceasta a fost hrană și cuminecătură, dar și «răzbunare» directă a spiritului împotriva celor ce au căutat să-l pervertească sau să-l sugrume” (CODRESCU, 1995: 8).

Lipsiți de posibilitatea de a scrie în condiții firești, vocile lirice din închisoare, care nu au renunțat la idealurile lor, au continuat să fie conștiințe active în universul concentraționar, creând în ciuda tuturor interdicțiilor impuse de temnicheri.

În ceea ce privește valoarea artistică a versurilor din detenție, aceasta cunoaște uneori asperități, pentru că, victorie a spiritului, poeziile respective sunt emanații spontane, ele poartă amprenta condițiilor în care au fost create, fără a se bucura de privilegiul unei operații de șlefuire, de cizelare, în vederea desăvârșirii lor.

Chiar unul dintre creatorii acestei lirici afirmă că valoarea literară față de cea documentară este diminuată, pentru că, în situația în care se afla el, la fel ca mulți alții, folosindu-se doar de memorie, n-a recurs la simboluri și mijloace stilistice calculate, ceea ce „am căutat să respect în structura lor a fost numai muzicalitatea” (GIURGECA, 1995: 160).

Uneori, însă, eufonia, răspunzând negreșit unei nevoi mnemotehnice, sfârșește prin a deveni mecanică. Totuși, în ciuda condițiilor „atipice” în care s-a născut și s-a transmis, lirica detenției politice comuniste conține și adevărate triumfuri poetice și imagistice, în care un loc suveran îl ocupă metafora.

Nefiind o figură de analogie cu caracter local, metafora intră în țesătura unor construcții stilistice ample, alături de alte figuri și procedee artistice, care să o întărească sau să o motiveze ori pe care ea să le reliefeze, născându-se astfel fenomenul înlănțuirii figurilor. Acest fenomen stilistic este foarte frecvent în lirica detenției a lui Radu Gyr, care, așa cum am demonstrat în lucrarea menționată mai sus, *Ipostaze ale metaforei în lirica detenției* (2007), se ridică net, ca valoare estetică, dar și ca forță și sensibilitate degajate de vers, deasupra celorlalte creații ale detenției.

Gabriela Duda, în studiul dedicat metaforei în poezia simbolistă, așază comparația în „constelația analogiei”, pornind în primul rând de la „istoria comună a celor două figuri” (DUDA, 2002:75). Propunând, apoi, un traseu invers celui imaginat și propus mai demult de G. Genette în *Retorica restrânsă*, în care metafora apărea la capătul unei serii de operații succesive de contragere a exprimării figurate, cercetătoarea concluzionează: „comparația ar apărea ca o etapă ulterioară, de motivare și de transformare discursivă a metaforei, fenomen retoric primar” (*Ibidem*). Un alt motiv pentru care comparația este inclusă în constelația analogiei este posibilitatea inserției enunțului metaforic în structura comparativă.

În versurile lui Radu Gyr, ca de altfel ale multor reprezentanți ai liricii detenției, observăm prezența metaforei în schema comparativă: A este B ca C, ceea ce justifică numărul oarecum mai mic al metaforei-implicație în aceste versuri.

Preluând notația și terminologia de la Jean Cohen (*La comparaison poétique, Essai de systématique, Langages (Langue et littérature)*, 1968, nr. 1, p. 43-51), Gabriela Duda (*Ibidem*) prezintă toate posibilitățile de inserție a enunțului metaforic în structura comparativă:

- a) termenul mediu (B) (trăsătura semantică aparținând domeniului de intersecție) este denotativ în raport cu comparatul (A) și comparantul (C) (comparație metalogică);
- b) termenul mediu este conotativ în raport cu comparatul și denotativ în raport cu comparantul;
- c) termenul mediu este denotativ în raport cu comparatul și conotativ în raport cu comparantul;
- d) termenul mediu este conotativ în raport cu ambii termeni extremi.

Se poate afirma, cu precauția de rigoare, că ultimele trei tipuri de comparații, comparații metaforice, tind să facă concurență metaforei în lirica detenției.

În poezia detenției a lui Radu Gyr, comparația întemeiată pe caracterul figurat al predicatului delimitează o zonă stilistică distinctă. Cel mai bine reprezentate sunt comparațiile de tip (b), caracterizate prin relația metaforică între termenii A și B: „Și lacătul rage-njunghiat ca o fiară” (*Zăbrele*); „Păianjene-mi sfârâi pe-obraz ca o vâlvoare” (*Nesomn*); „Țipātu-nțepenește în ger, / Ca o momâie de paie” (*Frig*); „Pe sub timpul de cremene seacă, / curg ca o gărlă imputită și rea” (*Curgere*); „ne-așteaptă o muiere, pe fiecare, / cu pântec de miere și de uitare, / și cu sărutul adânc, ca un lac.” (*Halucinații*); „Și ca urzica ies prin garduri sparte, / mă tai în neliniști ca în cuțițe” (*Osânda*); „îndoiala grea / crește-n jur asemenea / unei negre iederi.” (*Neîmpliniri*).

Versurile următoare, din poezia *Foamea*, a lui Radu Gyr: „Deschide-te, sobă, ca o cișmea, / gălgâitoare de miere...” fac ca lectura să oscileze între două posibilități de descifrare. Comparantul „o cișmea” are o poziție ambiguă în relație cu cei doi termeni medii posibili: „deschide-te” și „gălgâitoare”, iar această ambiguitate face ca interpretarea versurilor să rămână deschisă, creând acel halou de nedeterminare, generator de sensuri simbolice: „Deschide-te, sobă, ca o cișmea, / gălgâitoare de miere...” sau “Deschide-te, sobă, ca o cișmea, / gălgâitoare de miere...”, în a doua variantă termenul comparat fiind postpus celui comparant.

Aceeași ambiguitate în privința termenilor medii se întâlnește în comparația: „Alteori tipă [sângele temniței] sălbatic și crud, / ca o aprigă poftă de viață” (Radu Gyr, *Sângele temniței*). Comparatul este clar „sângele temniței”, la fel ca și comparantul „aprigă poftă de viață”, care conține și un epitet personificator. Dar termenul mediu poate fi verbul „tipă”: „tipă .../ ca o aprigă poftă de viață”, dar și cele două adjective cu rol de element predicativ suplimentar: „sălbatic și crud”: „...sălbatic și crud / ca o aprigă poftă de viață”. Oricare ar fi termenul B, el este conotativ și față de termenul A și față de termenul C, comparația fiind de tipul (d).

Într-o strofă din poezia *Zodie*, comparația metaforică de tip (b) anticipează și, în același timp, justifică cele patru metafore verbale: „Tăicuțule, taică, / feciorul tău se zbate ca o lupoaică, / se zvârcolește și urlă în cușcă, / și zgârie drugii și-i mușcă...”.

Iar în versurile: „Te-am potcovit cu văzduh, tinerețe, / ca pe un mânz din poveste, sălbatic” (*Cavalcadă*), metafora implicație „văzduh” este grefată pe comparația metaforică în care termenul predicat este conotativ față de comparat.

Împletirea comparației cu metafora este ilustrată în mod deosebit în aceste versuri ale lui Radu Gyr: „Divin Inginer, ai zidit peste mine / Nemărginirea, ca o arcadă” (*Stigmat*). Metafora implicație cu determinant adjectival „Divin Inginer” induce verbul „ai zidit” care, la rândul său, este termenul predicat în comparația al cărei comparant este „o arcadă”, iar comparatul este „nemărginirea”, cu rol de complement direct.

În *Avem în noi*, printr-o ambiguitate savantă, proiectată asupra întregii poezii, poetul suprapune imaginea metaforizată a „mugurilor” imaginii metaforizate a rănilor „din noi”, susținută de comparația inițială. Fiecare dintre termenii pereche comparant-comparat primește determinări care îl proiectează în sfera semantică a celuilalt termen, topind într-o unică imagine elementele poeziei, în care, de fapt, se șterge diferența dintre planurile figurării:

„Avem în noi, adânc în noi,
pe crengi deschise-n infinit,
răni noi ce încă n-au rodit,
ca niște muguri triști și goi.

Abia simțim că s-au ivit
Și așteptăm c-un jind ciudat
Să spargă-n fruct înveninat,
Ca să ne doară mai cumplit.

.....
Din umbra rănilor de ieri,
din răni ce-n muguri încă zac,

înfrângeri scoatem ca un leac,
și noi fertile învieri”.

Construcția caracterizată prin impertinență metaforică în relația dintre termenul mediu și comparant, de tip (c), subliniază mai bine elementul de surpriză pe care îl aduce comparația, pentru că secvenței denotative, formate din comparat și termen mediu, îi urmează comparantul care poate fi, uneori, și nemotivat contextual, ceea ce provoacă o întrerupere în conținutul semantic și o ambiguizare a poemului. Însă acest tip de comparație este rar în lirica lui Radu Gyr, ca de altfel în întreaga lirică a detenției politice comuniste: „Ca bozia de pe maidan, semeață, / lupt îndărătnic fără cer și ploaie” (*Ca bozia*); „Și din țâncul vostru, firav ca lumina” (*Zodie*).

Poezia în care amintirile și sufletul sunt personificate, *Vin amintirile*, conține o „avalanșă” de comparații în care termenul comparant este deseori însoțit de determinări metaforice. Aglomerarea aceasta de comparații, pe care se bazează întreg textul poetic, și repetiția verbului „vin” și a substantivului „amintirile” creează impresia de năvală, de dinamism, amintirile „cotropesc” parcă viața, sufletul. În final, poetul contrage comparația într-o metaforă apozitivă întărită de epitet:

„Ascunde-te, viață: încep să vină
amintirile, amintirile toate.
Vin ca niște păduri mâniate,
Smulse din lanțuri, din rădăcină.

Vin amintirile ca niște grindeni,
vin amintirile ca niște măciuci...
Suflete, ești încolțit pretutindeni,
n-ai unde să te mai duci.

Cum vin sălbatic, cum dau năvală
Să te despice, să te răstoarne!
Vin ca o ciurdă de bivoli de smoală,
Cu zdrențele tale în coarne.

Vin amintirile: turbată cireadă,
Parcă se surpă nemărginirile...
Ascunde-te, viață, să nu te vadă,
Vin amintirile...vin amintirile...”.

Amintirile mai intră în componența unei comparații, tot ca termen comparat, în poezia gyriană *Cântec*, dar aici comparantul este multiplu, are trei termeni, toți în relație denotativă față de elementul predicat B: „Sunt amintirile, sunt amintirile, / nu mai pot, nu mai pot. / Ca o lintiță-aprinsă mi-acoperă trupul, / ca un vărsat, ca o crimă...”. Este interesant de observat că cei trei termeni sunt dizlocați, primul este așezat în inversiune atrăgând atenția asupra lui, pentru ca ceilalți doi să vină să întărească ideea poetică, într-o adevărată progresie, sustinută și la nivelul punctuației, de cele trei puncte de suspensie.

Comparația în care conotația domină simetric relația dintre termenul mediu și termenii extremi, de tip (d), este mai puțin frecventă în lirica lui Radu Gyr, deși ea se apropie mai mult de scriitura metaforică: „Mă sfâșii în stâncile lunilor, / ca vântul de munții cumpliți.”

(*Curgeri*); „Să fie-armăsarul tău [călăreț al tăcerii] alb, fără pată, / și dulci copitele lui ca zăpada...” (*Cântec*). În cazul celei de-a doua comparații, elementul surpriză îl oferă termenul mediu „dulci”, caracterizat prin impertinență metaforică față de termenii extremi, pentru că ar fi fost de așteptat ca termenul mediu să fie adjectivul „alb” care determină substantivul „armăsarul” și care putea intra în relație semantică cu termenul comparant „zăpada”.

În strofa: „Ca niște fluvii clocotim, / înspumegați, triumfători- / nu bănuim că sub vâltori / nu-nfrângem viața, ci murim” (*Victorii negre*), comparația de tip (d), din primul vers, motivează metafora adjectivală „înspumegați” și, mai ales, metafora implicație „vâltori”.

Comparația definită prin elipsa termenului mediu, apropiindu-se cel mai mult de pragul metaforic, are o apariție sporadică în lirica detenției. Adesea, la Radu Gyr, comparațiile eliptice sunt prinse în circuitul unor motivări contextuale, care suplinesc termenul mediu. În poezia *Eu sunt ca pădurile*, termenul mediu absent este motivat în mod amplu, printr-o serie de metafore verbale și substantivale: „Sufletul meu, eu sunt ca pădurile. / Mă-ncaier cu grindina, mă apar cu joardele. / Las să mă spintece trăsnetul, bardele, / aprig și mut le adun izbiturile. // Eu sunt, viața mea, ca pădurile, naltele. / Rabd să mă sfărtece, rabd orice smulgere. / Jertfesc generații de trunchiuri, dar altele / mai dur mi le urc pentru vânturi și fulgere”. Este ușor, așadar, să deducem termenul mediu „rezistent”. Aceeași manieră de a suplini termenul mediu apare într-o strofă din *Ca bozia*: „Și ca urzica sunt. Mă-ndes cu fierea, / cu ticăloasa mea amărăciune. / Ce dulci mi-s țepii când le știu puterea, / ce tare-s în superba-mi spurcăciune!”. Greutatea semantică o poartă aici și oximoronul : „superba amărăciune”, „dulci...țepi”.

Poezia *Rugăciune din celulă* se deschide tot cu o comparație eliptică: „Doamne, păzește-mă, Doamne, ai milă.../ Sunt ca o scorbură veche-ntr-un tei”. Termenul predicat de aici devine mai greu de găsit, de aceea Radu Gyr „ajută ” cititorul continuând strofa cu versurile: „În noaptea mea și-a lăsat amintirea prăsilă / toate năpârcile ei”, obținându-se o valorizare negativă prin substantivul „năpârcile”.

Strofa din poezia cu titlul oximoronic *Victorii negre*: „Ne credem stâncă, ne vedem granit, / nu știm ce viermi profunzi ne rod. / În viața ca un rumen rod / stă miezul morții, viermuit...” este construită pe antiteza între dorință și realitate, între aspirație și posibilitate. Metaforele coalescente predicative suplimentare „stânci” și „granit” sunt în opoziție cu metafora implicație, întărită de epitet „viermi profunzi”, care induce verbul „(ne) rod”. În sprijinul deducerii termenului predicat din comparația: „În viața ca un rumen rod” vin cele două metafore - substantivală și adjectivală - din ultimul vers al catrenului „stă miezul morții, viermuit...”. Omul trăiește pândit de moarte. Este ideea poetică exprimată des în lirica universală, în diferite forme stilistice. Așa cum se va exprima mai târziu Marin Sorescu, în poezia *Boala*, omul primește odată cu viața și moartea : „Cred că m-am îmbolnăvit de moarte / Într-o zi / Când m-am născut”.

Comparația de tip (a), în care termenul mediu este denotativ în raport cu ambii termeni extremi, nemetaforică, ocupă și ea un loc restrâns în poezia detenției. Dar și această comparație, aparent cu grad zero de figuralitate, poate avea implicații semantice adânci în poezie, ea generând analogii semnificative. Uneori, această comparație nefigurată este mascată prin determinările metaforice ale celor doi termeni sau prin caracterul metaforic al unuia dintre ei. În versurile lui Radu Gyr: „Haină țigară, cerească țigară, / lung, tâlhărește-ți dezmierd / pielea subțire de domnișoară / și jocul zvult ca de cerb...”, comparația

nemetaforică continuă totuși personificarea „țigării” prin semantica termenului comparat: „jocul zvelt”.

Radu Gyr, în poezia *Zăbrele*, face ca o metaforă coalescentă predicativă „vremea-i stâncă” să inducă o comparație, aparent nemetaforică, pentru că termenul predicat este denotativ față de ambii termeni extremi, dar aceștia sunt, la rândul lor, metafore. Prima „giganticu-i bloc” este grefată pe metafora inițială, predicativă, cele două versuri reunind două elemente cu o simbolistică aparte în lirica detenției – piatra și focul: „Aici, vremea-i stâncă, giganticu-i bloc / stă peste noi ca un munte de foc”.

Un alt procedeu de construire a comparației, întâlnit des în poezia lui Radu Gyr, este acesta: A este B cum C este D: „Seacă-mă, Doamne, de-aduceri aminte, / așa cum seci, vara, puhoaiete, / și nopțile mele aprinse despoaie-le / cum, toamna, pădurea o despoi de veșminte” (*Rugăciune din celulă*). În prima comparație de acest tip, termenul predicat „seacă” este conotativ și în relație cu A și în relație cu B, fără a mai fi conotativ față de C și D, iar în a doua comparație, termenul predicat „despoaie” este conotativ față de toți ceilalți patru termeni, atrăgând și metafora „veșminte”.

Fiecare dintre primele trei strofe ale poeziei *Măi, diavole* începe cu un vers care conține o propoziție optativă negativă: „Măi, diavole, măi, de n-ar fi întrebările”; „Măi, diavole, măi, de n-ar fi îndoielile”; „Măi, diavole, măi, de n-ar fi dezgustările”, pentru ca strofa finală să aibă în primul vers o propoziție tot optativă, dar afirmativă, această strofă conținând „concluzia” discursului liric, sugerată printr-o comparație tot de tip A este B cum C este D: „Măi, diavole, măi, de-ar fi numai credințele, / m-aș smulge din toate țepușile, / aș călca morțile cum calci velințele / și-aș învia de sub toate cenușile...” Termenul predicat „a călca” este conotativ numai față de termenul B, dar această conotație este deja uzată din prisma limbajului biblic: „Cu moartea pre moarte călcând” (*Prohod*).

Antiteza aceasta moarte – viață este susținută în poezie de opoziția între subiectele celor trei propoziții negative: „întrebările”, „îndoielile”, „dezgustările”, pe de o parte, și subiectul propoziției afirmative „credințele”, pe de altă parte. Poezia este, așadar, structurată în două părți: prima cuprinde cele trei strofe, care exprimă ipoteza, iar „concluzia” este doar sugerată de cele trei puncte de suspensie de la sfârșitul fiecăreia („Măi, diavole, măi, de n-ar fi întrebările / care mă bântuie ca uraganele, / mai răsucite decât toate frigările, / mai adânci decât toate cazanele...”), pentru a fi „enunțată” clar în a doua parte a poeziei, catrenul final. Și prima strofă conține mai multe comparații: prima de tip (b): „care mă bântuie ca uraganele”, a doua de tip (d), construită cu adjective la gradul comparativ de superioritate: „mai răsucite decât toate frigările”, iar ultima tot de tip (b): „mai adânci decât toate cazanele...”. Toate au același termen comparat: „întrebările”, dar termeni intermediari și comparanți diferiți.

Poezia *Ne vom întoarce într-o zi*, a lui Radu Gyr, conține și ea asemenea comparații, ambele condensate într-o singură strofă: „Ne vom întoarce neapărat, / cum apele se-ntorc din nori / sau cum se-ntoarce, tremurat, / pierdutul cântec, pe viori”. A doua parte a acestei comparații își sporește figuralitatea prin împletirea cu epitetul metaforic cu rol de element predicativ suplimentar „tremurat” și cu epitetul antepus „pierdutul (cântec)”.

Într-o altă strofă a aceleiași poezii, o comparație de tip (b) se continuă cu acest ultim tip de comparație: „Ne vom întoarce ca un fum, / ușori, ținându-ne de mâini, / toți cei de ieri în cei de-acum, / cum trec fântânile-n fântâni”. Analogia cu fumul este justificată prin

adjectivul cu rol de element predicativ suplimentar „ușori”. Fumul are o simbolică deosebită, este imaginea relațiilor dintre pământ și cer. „Coloanele de fum care se înalță de jos în sus simbolizează unirea dintre cer și pământ și spiritualizarea omului” (CHEVALIER, GHEERBRANT, 1993: 76). Legătura cu generațiile trecute, continuitatea în istorie sunt sugerate de comparația cu fântânile, valorificându-se aici, din simbolismul bogat al fântânii, semnificația ei de fântână a nemuririi. De asemenea, fiindcă „personajul” liric (colectiv) îi reprezintă pe ei, purtătorii de experiențe istorice, fântâna poate fi și fântâna învățaturii, a cunoașterii, a poeziei, a cărei apă „era atât de prețioasă, încât, pentru a dobândi dreptul de a bea din ea, zeul Odin a acceptat să renunțe la un ochi. Acesta a fost prețul ca să poată bea din apa cunoașterii, a profeției și a poeziei” (*Ibidem*, p. 54).

Poezia ilustrează toate cele trei „file” ale timpului: trecut, prezent și viitor. Prezentul are rădăcini adânci în trecut, dar este „sămânța” pentru viitor. Această infiltrare a prezentului în viitor este admirabil exprimată în strofa a șasea, prin intermediul unei comparații de tip (a): „În zâmbetul ce va miji / și-n orice geamăt viitor,/ tot noi vom sta, tot noi vom fi, / ca o sămânța-n taina lor ”.

În concluzie, metafora se împletește des, în lirica detenției a lui Radu Gyr, cu comparațiile metaforice de tip (b), (c) sau (d), creându-se construcții stilistice complexe. În cazul comparațiilor nemetaforice, lirica detenției atenuează și chiar ascunde metalogismul prin diferite strategii retorice: folosirea termenilor metaforici în poziția comparantului și/sau a comparatului sau inserarea comparației într-o vastă rețea de relații textuale, a căror coerență este dată de motivarea reciprocă, creându-se ceea ce Gheorghe Chivu, referindu-se la perioada romantică, a numit „complexul comparației nuclear” (apud DUDA, 2002: 87). Încrederea în forța metaforei, prezentă în diferite ipostaze în aceste versuri, este exprimată de Radu Gyr și în crezul liric carceral: „Trăim și suferim aici în închisoare. Poezia noastră trebuie să se ridice deasupra oricărei grupări politice și să fie mai mult decât națională. Suferința noastră trebuie să ajungă să fie înțeleasă și să sensibilizeze întreaga lume cu puritatea ei. Morții, suferințele au creat eroi, martiri. Toate aceste crude realități trebuie transfigurate pentru a fi poezie, și miracolul transfigurării vine prin taina Cuvântului. Îmbracă totul în metaforă și ai spart tiparele normale, spre universul spiritual al infinitului” (apud CISTELECAN, 2000: 85).

Bibliografie

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. 2, București, Editura Artemis, 1995.

Ioana Cistelecan, *Poezia carcerală*, Pitești, Editura Paralela 45, 2000.

Răzvan Codrescu, *Cuvânt înainte*, în volumul Demostene Andronescu, *Peisaj lăuntric*, Sibiu, Editura Puncte Cardinale, 1995.

Gabriela Duda, *Metafora în poezia românească simbolistă*, București, Grupul Editorial EMCO INTERNAȚIONAL, Editura Eminescu, 2002.

Lavinia-Ileana Geambei, *Ipostaze ale metaforei în lirica detenției*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2007.

Simion Giurgeca, în vol. *Poeți după gratii*, vol. III, București, Editura Ramida, 1995, p. 160.

Radu Gyr, *Sângele temniței. Stigmat*, București, Editura Vremea, 1998.